

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

İŞİTME ENGELLİ TURİZMİ (SESSİZ TURİZM): DÜNYA VE TÜRKİYE POTANSİYELİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

HEARING IMPAIRED TOURISM (SILENT TOURISM): AN EVALUATION OF THE POTENTIAL IN TURKEY AND THE WORLD

Yrd. Doç. Dr. Zafer YILDIZ¹

Dr. Savaş YILDIZ²

Arş. Gör. Sinem BOZYER³

ÖZ

Turizm sektörü, dünyanın en hızlı gelişen sektörlerden biridir. Artan rekabet ortamında yeni turizm çeşitleri geliştirmek ve yeni destinasyonlarla daha fazla turisti cezbetmek önemli bir avantaj haline almıştır. Turizm sektörünün en önemli çeşitlerinden biri engelli turizmi pazarıdır. Engelli bireylerin turistik aktiviteye katılması ile ortaya çıkan engelli turizmi, Türkiye açısından oldukça yeni ve altyapısı henüz oluşturulamamış bir sektördür. Dünya'da 1 milyarın üzerinde engelli birey bulunmakta ve sadece Avrupa'da engellilerin oluşturduğu turizm pazarı 2016 yılı itibarıyla 150 milyon Euro'ya ulaşmış bulunmaktadır. Sessiz turizm ise, engelli bireyler içinde işitme engellilerin oluşturduğu grubu ifade etmek için kullanılmıştır. Seyahat ve konaklama konusunda herhangi bir ilave yatırıma ihtiyaç duymamaları sebebiyle işitme engelliler çalışma konusu yapılmıştır. Bu çalışma, engelliler arasında seyahat ve konaklama için ayrı bir yatırım gerektirmeyen işitme engelli grubun engelli turizm açısından talep ve arz olarak mevcut durumunu değerlendirmek üzere yapılmış ve hedef talep pazarı olarak Avrupa ve ABD'de yaşayan özellikle işitme engelliler seçilmiştir. Yapılan çalışma, Dünya ve Türkiye'de ciddi oranda işitme engelli birey olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkiye'de yapılan çalışmalar, konaklama tesislerinde engellilere yönelik altyapı yatırımlarının yetersizliğini tespit etmektedir. Sessiz turizm açısından ise bu durum herhangi bir engel teşkil etmediğinden Türkiye açısından en uygun engelli turizmi çeşidinin sessiz turizm olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sessiz Turizm, Turizm, Engelli Turizmi, İşitme Engelli.

JEL Sınıflandırma Kodları: Z30, Z32, Z33, Z38.

ABSTRACT

The tourism sector is one of the fastest growing industries in the world. In an environment of increasing competition, developing new types of tourism and attracting more tourists in new destinations have become a serious advantage. One of the most important types of the tourism sector is the tourism for physically disabled individuals. The tourism for physically disabled individuals that emerged with the engagement of physically disabled persons in touristic activities is a brand-new tourism branch in Turkey whose infrastructure has not been

¹ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, zyildiz@kmu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7520-1400>

² savasyildiz77@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6630-2023>

³ İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Ekonomi Bölümü, sinem.bozyer@iste.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4769-7699>

developed yet. There are more than 1 billion physically disabled persons in the world and the tourism market of physically disabled individuals only in Europe reached to 150 million Euros as of 2016. Silent tourism means a tourism branch implying hearing impaired tourism. Hearing-impaired persons have been chosen as the subject of this study since they do not require any additional investments in travel and accommodation. The purpose of this study is to assess the current state of supply and demand related to hearing-impaired person group that does not require any investments in travel and accommodation and as the target demand market hearing-impaired persons living in Europe and the USA have been chosen. The study reveals that there is a significant number of hearing-impaired persons in Turkey and in the world. The studies conducted in Turkey demonstrate that there is a lack of investments in infrastructure aimed at disabled persons in rest stops. One of the findings of this study is that since the situation explained above does not hinder in any way tourism-oriented at hearing-impaired persons the latter is the best-suited form of disabled-oriented tourism for Turkey.

Keywords: Silent Tourism, Tourism, Disabled Tourism, Hearing Impaired.

JEL Classification Codes: Z30, Z32, Z33, Z38.

1. GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) 2016 yılında ilişkin "Dünya Turizm Barometresi" raporu verilerine göre, uluslararası seyahatler bir önceki yıla göre %3,9 oranında büyüyerek 1.235 milyon dolara ulaşmış olduğu tespit edilmiştir (www.unwto.org.). Bu rakamlarla turizm sektörü, büyümeye ve yeni istihdam olanakları yaratmaya devam eden sektör olma durumunu sürdürmektedir. Türkiye turizm sektörü 2016 verilerine göre toplam yabancı turist sayısı 31.365.330 kişi ve toplam turizm geliri 22,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve turist başı harcama ortalama 705 dolar olarak gerçekleşmiştir (TÜRSAB, 2003). Turist başına düşen ortalama harcama açısından 2003 yılından beri en düşük düzey 2016 yılında gerçekleşmiştir. Turizm gelirindeki bu düşüş turizm gelirlerinin toplam GSMH içindeki payını %2,6 ya ihracata oranını ise %15,5 düzeylerine çekmiş, dış ticaret açığını kapatma payı %39,48'e düşmüştür. Bu rakam 2015 yılında %49,7 civarındadır.

Turizm sektöründe büyümenin devam etmesi ve istihdam katkısının artırılması, sektörün yeni pazarlara açılarak büyümesine bağlıdır. 2017 yılı Birleşmiş Milletler tarafından "Kalkınma İçin Sürdürülebilir Turizm Yılı" olarak ilan edilmiştir. Klasik turizm anlayışından alternatif turizme ve turizmde Niş pazarlamaya doğru kayan talep yapısı içinde bulunan ve ciddi potansiyele sahip olan engelli turizmi de inovatif pazarların içinde yer almaktadır. Özellikle seyahat edebilme imkânına sahip olan engellilerin ulusal ve uluslararası seyahate katılabilecek olanaklarının artırılması, dünya turizmi için önemli bir fırsat sunmaktadır. Çalışmanın eksenini seyahat edebilme olanakları açısından diğer engellilerden ayrılan işitme engelliler oluşturmaktadır. Türkiye'deki engellilere yönelik olarak yayınladığı verilere göre ülkemizde 406 bin (%1,1) erkek 429 bin (%1,2) kadın olmak üzere toplam 836 bin işitme engelli bulunmaktadır (TÜİK, 2015). Bu sayı sadece iç talep potansiyelini göstermektedir. Sözsüz iletişim kurmaları sebebiyle de bu turizm çeşidine "sessiz turizm" ifadesi kullanılmıştır.

2. ENGELLİ TURİZM KAVRAMI

İletişim teknolojisinde ortaya çıkan ilerlemeler, seyahatlerin daha düşük maliyetle daha hızlı yapılabilmesi, sağlık sigortalarının uluslararası boyut kazanması, boş zamanın artması gibi sebepler bir yandan turizm sektörünü sürekli büyüyen bir sektör haline getirirken, diğer yandan turizm sektöründe rekabetin artmasına yol açmıştır. Artık yerel rekabet yerini uluslararası rekabete bırakmıştır. Ülkelerin sahip oldukları doğal ve tarihi turizm arzı ne kadar büyük olsa da turizm talebine uygun ürün geliştiremedikleri sürece bu kaynaktan faydalanmaları mümkün değildir. Her geçen gün çeşitlenen talep yapısı, yeni turizm çeşitlerine veya mevcut turizm türlerinde yeniliklerin ortaya konulmasını zorunlu kılmaktadır. Engelli turizmi de bir turizm çeşidi olarak var olmasına rağmen henüz gerekli önemi görmemektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), engelli olmayı hem fiziksel hem de çevresel faktörleri kapsayacak bir şekilde tanımlamaktadır. WHO (2017a)'ya göre bireyin vücudunda gerçekleşen bozulmalar neticesinde yerine getirdiği fonksiyonların sınırlanması veya diğer bireylerin yaptığı hareket, davranış ve tutumlarının bir başka bireyin yaşama dahil olmasını engelleyerek katılımını sınırlandırmaları engelli olma durumudur. WHO'nun engelli tanımı üzerinde düşünülürse engelli olma durumuna hangi perspektiften bakıldığı önem arz etmektedir. Çünkü, bakış açısına göre engelli kavramı birey odaklı veya çevre odaklı olarak farklılaşabilmektedir. Birey odaklı yaklaşımda

engelli birey, doğuştan, kaza veya hastalık sonrasında vücut bütünlüğünün bozulması ve uzuvların fonksiyonlarının azalması/yitirilmesi neticesinde günlük işlerini gerçekleştirmekte zorluk yaşayan kişidir. Öte yandan yaklaşım yaşanan çevre odaklı ise, hayatını sürdürdüğü çevrenin sahip olduğu özel duruma uygun tasarlanmaması neticesinde günlük işlerini gerçekleştirirken engellenen kişi de engelli bireydir. İkinci yaklaşım engelli bireyleri ötekileştirmek yerine kapsayıcıdır ve engellilerin yaşadığı problemlerin nedeninin birey yerine yaşanan çevre ve topluma bağlı olduğuna vurgu yapmaktadır.

Engelli bireylerin pek çok farklı engel ile karşılaştığı alanlardan birisi de turizmdir. Her birey gibi engelli bireylerinde farklı bir yeri görmek, keşfetmek maksadıyla istediklerinde seyahat etmeleri insani bir haktır (Öztürk vd., 2008:382). Ancak diğer herkes gibi engelli bireyler için de turizm faaliyetlerinde bulunmak bir ihtiyaç iken, engelli bireylerin seyahat etmek istemedikleri ve bu nedenle turizm faaliyetlerine katılmak da istemeyecekleri varsayılmaktadır (Ieng Loi ve Hang Kong, 2015:3). Blichfeldt ve Nicolaisen (2011:91), turizm sayesinde engelli bireylerin, kendilerini diğer insanlara muhtaç “bakım nesnelere” olarak görmekten uzaklaştıkları, bağımsız ve yeterli bir birey gibi hissettikleri sonucuna ulaşmışlar ve turizm faaliyetlerine katılmanın engelli bireyler için de önem arz ettiğini göstermişlerdir.

Engelli turizmüne yönelik çalışmalar 1980’lerin sonu, 1990’ların başında literatürde yer almaya başlamış (Poria vd., 2011:573) olsa da turizm sektörünün bu alanına dair net bir tanımlama yapılamamıştır. Ortak bir tanımın geliştirilememiş olmasında on yıllardır farklı ülkelerde birbirinden bağımsız yapılan araştırmalarda eşanlamlı terim ve kavramların kullanılması etkili olduğu gibi alanın uzmanlarının da bir kavram üzerinde anlaşmaya varamamışlardır. Engelli turizmi için kullanılan bazı kavramlar ise, “engelsiz turizm”, “erişilebilir turizm”, “kapsayıcı turizm”, “uyarlanmış turizm”, “herkes için turizm”, “bariyersiz turizm”, “kolay erişim turizmi”, vb. şeklindedir (WTO, 2016b:17). Bulgan (2015:104-120) çalışmasında literatürde engelli turizmi hakkında hem yurtdışında hem de yurtiçinde yapılan bilimsel çalışmalara detaylı bir şekilde yer vermiş ve engellilerin turizm sektöründe karşılaştıkları problemlere ışık tutmuştur. Tablo 1’de engellilerin turizm faaliyetlerinde karşılaştığı problemler üzerinde yapılan çalışmalar kategorize edilerek sunulmuştur.

2005 yılına gelindiğinde Dünya Turizm Örgütü (WTO) engelli turizmi kavramını engellilerle birlikte yaşlı bireyleri, hamileleri, çocukları da kapsayacak şekilde genişletmiş ve “herkes için erişilebilir turizm” kavramını ortaya koymuştur. WTO’nun getirdiği erişilebilir turizm konsepti, engelli turizmini kapsamakla birlikte pusetlerde, engelli insanlarla, yaşlılar ve çocuklarla seyahat eden engelsiz bireyler dahil olmak üzere tüm bireyleri içermektedir. Özetle, engelli turizmi kapsayan erişilebilir turizm ile hareket kabiliyeti, görme, işitme ve/veya zihinsel kısıtları bulunan bireylerin, her türlü turizm ürünleri, hizmetleri ve çevrelerinden diğer tüm bireyler gibi eşit bir şekilde istifade etmeleri amaçlanmaktadır (Darcy ve Dickson, 2009:34).

Asya-Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu’na (ESCAP) göre (2009:5) erişilebilir turizm, bir bireyin engeli olsun ya da olmasın hareket, işitme, görme, bilişsel ya da zihinsel ve psikolojik engelli bireyler, yaşlı insanlar ve geçici engelli olanlar da dahil olmak üzere tüm insanlar tarafından turizm faaliyetlerinin ulaşılabilir olması olarak nitelendirilmektedir. Başka bir tanıma göre ise erişilebilir turizmi, fiziksel engelleri veya yaşı göz önüne alınmaksızın, turizm destinasyonlarının ve hizmetlerin herkes tarafından erişilebilir olmasını sağlamak için devam eden çaba ve uygulamalar bütünü olarak tanımlanmaktadır.

Erişilebilir turizm, engeli olan veya olmayan her yaşta, farklı özellikte ve yeteneklere sahip insanların çeşitli ürün ve ortamları kolayca kullanmalarını sağlayan evrensel tasarım paradigmasını içerir. Bu tasarımların temel amacı ürün, iletişim ve yapıyı çevreyi, çok az veya hiç ekstra maliyet olmadan daha fazla insan tarafından daha kullanılabilir hale getirerek herkes için yaşamı basitleştirmektir (CUD, 2016). Başka bir ifade ile erişilebilir turizm, tesis ve hizmetlerdeki bariyerlerin kaldırılması için süreçler bütünüdür ve bu nedenle engelli ve diğer özel gereksinimleri olan bireyler için sosyalleşme aracı olduğu kadar ekonomik fayda sağlayan bir kaynaktır (Agovino vd., 2017: 58).

Erişilebilir turizm ya da engelli turizmi farklı şekillerde tanımlansa dahi özünde bu turizm türü ile ulaşılacak istenilen her bireyin, diğer bireylerle aynı şartlar dahilinde turizm faaliyetlerine katılabilmeleridir. Böylece sosyal bir ayrımcılık olmaksızın tüm bireyler turizm ve seyahat faaliyetlerine katılabilecekleri gibi ikincil bir fayda olarak turizm hizmetlerinin standartlaşması, kalitesinin yükselmesi ve hizmetlerden duyulan memnuniyetin artması söz konusu olacaktır. Bu nedenle erişilebilir turizm, sadece engelli bireylerin turizme kazandırılarak yeni bir pazara açılma fırsatı olarak algılanmamalıdır. Bununla birlikte mevcut hizmetlerin herkese uygun ve erişilebilir hale getirilmesi ile ortaya çıkan müşteri kalite algısının yükseltilmesi fırsatı da değerlendirilmelidir.

Tablo 1. Erişilebilir Turizmde Karşılaşılan Problemlere Getirilen Öneriler

Karşılaşılan Problemler	Akademik Çalışmalar	Sonuçlar ve Öneriler
Bilginin Erişilebilirliği	Rummel, 2008: 8-102; Israeli, 2002: 101-104	Engelli bireylerin turizm aktivitelerini gerçekleştirmeleri karşısında ilk engel bilgiye erişim zorluğudur. Turizm sektöründe hizmet veren işletmelerin internet sayfalarını erişilebilir olmalı medya ile yapılan yayınlarda erişilebilirlik hususunda detaylara yer verilmelidir.
Ulaşımın Erişilebilirliği	Daniels vd., 2005: 919-930; Cards vd., 2006: 161-175; Poria vd., 2010: 216-227	Engelli bireylerin seyahat ettiği otobüs, uçak, tren, gemi, vb. araçlar uygun hale getirilmelidir. Ayrıca araçların kullandığı terminal ve otoparklarda erişilebilirlik düzenlemeleri yapılmalıdır. Turizm faaliyetlerinin her aşamasında kullanılan ulaşım araçları erişilebilir olmalıdır.
Şehir ve Destinasyon Erişilebilirliği	Rahim & Samad, 2010: 1-21; Müftüoğlu, 2006: 94-183; Tütüncü, 2017:34; Birdir vd., 2014: 43	Kentsel dış mekanlar, kamu alanları, yollar, kaldırımlar, geçitler engelli bireylerin kullanımına uygun dizayn edilmeli ve kamu alanlarının ortak kullanımı konusunda engelli olmayan bireyler bilinçlendirilmelidir. Ayrıca turizm destinasyonları da elde edilen faydanın artırılması için erişilebilir olmalıdır.
Tesislerin Erişilebilirliği	Breedt & Bisschoff,2012: 10541; Pehlivanoglu, 2012: 27-35; Şahin, 2012: 4-115; Grady & Ohlin,2009: 64-166; Zengin & Eryılmaz,2013: 69-70	Turistik tesislerin bünyesindeki alanlar (oda, tuvaletler, havuz, yeme-içme alanları, plaj, vb.) engelli ve yaşlı bireylerin kullanımına uygun şekilde düzenlenmelidir. Tesisler erişilebilirlik için düzenlemeleri yasaların gerektirdiği kadar yapmaktadırlar. Bu nedenle erişilebilirliğin hizmet kalitesini artıracak şekilde vurgulanarak sektör bilinçlendirilmeli ve yasalar iyileştirilmelidir.
Bireylerin ve Toplumun Erişilebilirliği	Gröschl, 2007: 666-686; Bizjak vd., 2011: 842-857; Kim, Stonesifer & Han, 2012: 1313; Ayyıldız, Atay & Yazıcı,2014: 899-900; Göktaş & Bulgan, 2016: 50; Takeda & Card, 2002: 47-60; Grady & Ohlin,2009: 64-166; Unur, Yavuz & Köşker, 2014: 304	Engelli bireylerin en çok rahatsız oldukları konulardan birisi de kendilerine karşı gösterilen tutum ve davranışlardır. Bu tutum ve davranışların kırılabilmesi için turizm sektörü çalışanlarından yerel halka kadar her birey bilinçlendirilmelidir. Özellikle personelin iletişim kabiliyetini artırmak adına işaret dili öğretilmeli ve engelli turistlerle empati kurularak nasıl ağırlanması gerektiği konularında eğitimler verilmelidir.
Devlet ve Örgütlerin Erişilebilirliği	Çağlar, 2012: 541-598; Aslan & Güneş, 2014:1; Unur, Yavuz & Köşker, 2014: 304	Her ne kadar sektörün erişilebilir turizm alanında yatırımlar ve iyileştirmeler yapması gerekiyor olsa da devletin, yerel yönetimler erişilebilir turizm konusunda gerekli düzenlemeleri ve denetimleri yapmalı; sektör standartlarının oluşması için sektör işletmelerini aynı hedef ve standartlar doğrultusunda toplayacak çatı görevi görmelidir. Ayrıca engelli bireyler talep ve şikayetlerini iletebileceği kanallar geliştirilmelidir.

3. SESSİZ TURİZM VE TÜRKİYE POTANSİYELİ

Engelli turizminin gelişimini etkileyen en önemli unsur, konaklama ve ulaşım için gerekli altyapı yatırımlarının engellilere uygun olarak yapılmasıdır. Bu yatırımlar hali hazırda konaklama tesislerine ilave bir maliyet getirdiği için engellilere yönelik turizm faaliyetleri göz ardı edilmektedir. Bu sebeple Türkiye, engelli turizmüne yönelik altyapı konusunda yetersizliği sebebiyle bu sektörden neredeyse hiç pay alamamaktadır. Engelli turizmi çerçevesinde dünyada ve Türkiye’de yapılan saha çalışmalarının tamamı engelli turizminin arz yönüyle ilgilenebilir çalışmalar⁴. Diğer bir ifadeyle konaklama tesislerinin engelli turizmüne ne derece hazır olduğunu belirlemeye yönelik olarak yapılan çalışmalardır. Zira engellilerin turistik seyahate katılabilmeleri için öncelikle seyahat konusunda bir engelinin olmaması veya bu engelin ulaşım sektörünce ortadan kaldırılmış olması gerekmektedir ve konaklama tesisinin engellilerin konaklama ihtiyaçlarına uygun olarak inşa edilmiş olması veya sonradan ilave yatırımların gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Oysa işitme engelliler ne konaklama ne de ulaşım ve seyahat

⁴ Çalışmalarla ilgili daha geniş bilgi için bkz, Yıldız vd. "Dünya’da ve Türkiye’de Engelli Turizmi Pazarının Değerlendirilmesi" Journal of Tourism and Gastronomy Studies 5/2 (2017) 61-80.

konusunda herhangi bir ilave yatırım gerekmeksizin turistik aktivitelere katılabilmektedirler. Diğer taraftan turistik aktiviteye katılan işitme engellilerin ses duyamamaları nedeniyle normal bir rehberden ziyade işaret dilini bilen bir rehberle ihtiyaç duyacağı açıktır. Bu sebeple işitme engelliler turizm sektöründe hem talep hem de arz olanaklarına sahip bulunmaktadırlar.

İşitme engelliler engelli turizmi açısından turistik taleptirler çünkü yurtiçi ve yurtdışı işitme engellilerin seyahatleri gayet kolaylıkla yapılabilen hatta yanlarında refakatçiye bile gerek duymamaktadırlar. İşitme engelliler aynı zamanda turizm sektöründe arzı oluşturan gruptur zira işitme engelliler sessiz turizm için sessiz rehberlik yaparak bu sektörde faaliyet gösterecektir. Destinasyonlar hakkında işaret dili eğitimi alarak gerçekleştirecekleri rehberlik "sessiz rehberlik" olacak ve bu sayede sessiz turizmin gelişmesine katkıda bulunacaklardır. Bu açıdan konaklama tesislerinde işitme engelli personel çalıştırılması ve seyahat acentelerinde eğitim almış sessiz rehberlerin istihdamı yeterli olacak ve tanıtımlar sayesinde işitme engellilerin Türkiye destinasyonuna olan ilgileri arttırılabilecektir. Bu sayede oldukça yetersiz olan engelli istihdamı için de katkı sağlanmış olacağı düşünülmektedir. Türkiye'de bir ilk olacak olan böyle bir eğitim sayesinde işitme engelliler işaret dili ile alacakları kısa süreli bir eğitim sonrası sessiz turistlere rehberlik yapabilecek yetkinliğe ulaşabileceğine inanılmaktadır. Bu sayede hem engelli istihdamına katkı sağlanacak hem de ulusal ve uluslararası düzeyde Türkiye'de engelli turizmi talebinin arttırılması için altyapı hazırlanmış olacaktır.

Türkiye'de engelli turizmüne yönelik olarak tutulan bir istatistik bulunmadığından dolayı konu ile ilgili verilebilecek bilgiler engelli istatistikleri ve bu istatistikler içinde işitme engellilerin payı ile ilgili olmakla sınırlı kalmıştır. Bu istatistiki bilgiler içinde işitme engelliler sessiz turizm açısından talep potansiyeli olarak değerlendirilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2002 yılında Türkiye'deki engelli nüfusunu belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirmiş olduğu çalışmada; genetik ve kalıtsal bozukluk, kan uyuşmazlığı, doğum travması, doğum sırasında bebeğin oksijensiz kalması, annenin hamileliği sırasında kullandığı ilaçlar, geçirdiği hastalıklar ve/veya yetersiz/kötü beslenmesi gibi doğuştan işitme engelli olan erkek sayısı 40.211, kadın sayısı 34.277 toplamda ise 74.488 kişidir. Gürültülü çalışma ortamı, kaza, geçirilen ciddi bir hastalık, ileri yaş gibi nedenlerle sonradan işitme engelli olanların 94.022'si erkek, 75.451'i kadın olmak üzere toplam 169.473 kişidir. Bilmediği bir sebeple işitme engelli olduğunu belirtenlerin 3.768'si erkek, 5.081'i kadın olmak üzere toplam 8.849 kişidir. 2012 yılında Türkiye'de işitme engelli sayısı ise toplam 252.810 (%0,60) kişidir (TÜİK, 2002). TÜİK'in 2011 yılında Türkiye'deki engellilere yönelik olarak yayınladığı verilere göre ülkemizde 406 bin (% 1,1) erkek 429 bin (% 1,2) kadın olmak üzere toplam 836 bin işitme engelli bulunmaktadır (TÜİK, 2015). Türkiye'de faaliyet gösteren beş işitme engelli derneğin bir araya gelmesi ile 2007 kurulan İşitme Engelliler Federasyonu'na (İEF, 2017) göre ülkemizde resmi kayıtlara göre farklı derecelerde işitme engelli olan yaklaşık 3 milyon kişi bulunmaktadır. Türkiye'de engellilere yönelik 2002-2016 yılları arası dönemde kamu ve özel sektöre ilişkin istihdam rakamları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Engelli istihdamı 2002-2016

Yıllar	Başvuru	İşe Yerleştirme		
		Kamu	Özel	Toplam
2002	23.117	657	10.226	10.883
2003	49.218	464	12.017	12.481
2004	38.955	1320	15.855	17.175
2005	25.859	1728	21.589	23.317
2006	28.236	1202	22.579	23.781
2007	36.397	573	17.291	17.864
2008	48.480	427	21.540	21.967
2009	40.519	545	25.860	26.405
2010	36.144	295	31.962	32.257
2011	35.151	455	37.894	38.349
2012	83.955	398	35.133	35.531
2013	76.235	287	34.189	34.476
2014	77.632	232	26.118	26.350
2015	65.255	258	20.197	20.455
2016	79.321	236	14.795	15.031
2017 Haziran	51.281	143	6.099	6.242

Kaynak: <http://eyh.aile.gov.tr/data/551169ab369dc57100ffbf13/B%C3%BClten-Temmuz2017.pdf>

2002 yılında yapılan araştırmaya göre, Türkiye'de ortopedik engellilerin toplam engelli nüfusa oranı %1,25, görme engellilerin toplam engelli nüfusa oranı %0,60, işitme engellilerin toplam engelli nüfusa oranı %0,37, dil ve konuşma engellilerin toplam engelli nüfusa oranı %0,38 ve zihinsel engellilerin toplam engelli nüfusa oranı ise %0,48 olarak tespit edilmiştir. Aynı yıl itibariyle Türkiye nüfusunun %12,29'u engelli olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2002). 2010 yılında yapılan Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'na göre, Türkiye'de ulusal veri tabanına kayıtlı engellilerin %29,2'si zihinsel engelli, %25,6'sı süregelen hastalığı olan engelliler, %8,8'i ortopedik engelliler, %8,4'ü görme engelliler, %5,9'u işitme engelliler, %3,9'u ruhsal ve duygusal engelliler, %0,2'si dil ve konuşma engelliler ve %18'i birden fazla engelli sahip olan insanlardan oluşmaktadır. Kayıtlı engellilerin cinsiyete göre dağılımı %58,6'sı erkek, %41,4'ü kadın engellilerdir (TÜİK, 2011:1).

5. SESSİZ TURİZM DÜNYA POTANSİYELİ

Dünya'da engelliler ve engelli turizmine yönelik olarak sadece Avrupa ülkelerinde istatistikî bilgiler bulunmuş ve bilgiler ışığında işitme engelliler talep potansiyeli olarak değerlendirilmiştir. Dünyada yaklaşık olarak 1 milyar üzerinde engelli insan olduğu tahmin edilmektedir. Bu engellilerin özellikle Avrupa'da yaşayan kısmı turizm sektörüne önemli derecede katılmakta ve bu sayede sadece Avrupa'da 2016 yılında 150 milyar Euro'luk bir turizm pazarının oluşmasına zemin hazırlanmış olduğu bilinmektedir. Engelli turizmde yaptıkları yatırımlar sayesinde bu pazarı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) paylaşmaktadır. Avrupa ülkelerinde seyahat edebilen engellilerin -ki bunların büyük kısmı işitme engellilerden oluşmaktadır- %70'i turistik aktivitelere katılmaktadır. İnsan sahip olduğu beş duyusundan biri olan işitme duyusu, Şahli ve Belgin (2011: 83), tarafından "sesleri algılama eylemi veya süreci" olarak tanımlanırken, işitme kaybı ise; "dış, orta, iç kulak ve işitsel yollarda meydana gelen patolojiler sonucu çevredeki seslerin algılanamaması" olarak tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), işitme probleminin nedenlerini (a) doğuştan (hamilelik döneminde yaşanmış olan hastalıklar, uygun olmayan ilaç kullanımı veya kullanılmış olan ilaçların yan etkileri, bebeğin ilk aylarında geçirdiği sarılık gibi), (b) sonradan ortaya çıkanlar (menenjit, kızamık, kabakulak gibi bulaşıcı hastalıklar; kronik kulak hastalıkları; kulakta sıvı toplanması; baş veya kulak yaralanmaları; meslekten dolayı maruz kalınan aşırı gürültü; bar, gece kulübü gibi eğlence mekânlarında maruz kalınan yüksek sesli müzik, ileri yaş, yabancı bir maddenin veya kulak kirinin kulak yolunu tıkaması gibi) olmak üzere iki gruba ayırmıştır (WHO, 2017). Dünya Sağlık Örgütü, insanların işitme düzeylerine göre işitme problemini dört farklı gruba ayırmıştır. Buna göre (Duthey, 2013: 6);

- İşitme problemi olmayanlar (25dB ve altındaki sesleri işitenler): Fısıltı şeklindeki konuşmaları işitebilirler.
- Hafif işitme zorluğu (26dB-40dB aralığındaki sesleri işitenler): 1 metre mesafede normal ses düzeyinde tekrarlanan veya söylenen sözleri işitebilirler.
- Orta düzey işitme zorluğu (41dB-60dB arasındaki sesleri işitenler): 1 metre mesafede normal ses düzeyinin üzerindeki tekrarlanan veya söylenen sözleri işitebilirler.
- Şiddetli düzey işitme kaybı (61dB-80dB arasındaki sesleri işitenler): Kulağa normalden yüksek sesle bir başka ifade ile bağırarak suretiyle tekrarlanan veya söylenen sözleri işitebilirler.
- İleri derece işitme kaybı "sağırılık" (81dB ve üzeri sesleri işitebilenler): Bağırarak suretiyle de olsa sözlü iletişim kuramazlar ve bu grupta yer alanlar işaret dili ile iletişim kurabilmektedir.

1985 yılında dünya nüfusunun %0,9'u (42 milyon kişi), 1995 yılında dünya nüfusunun %2,1'i (120 milyon kişi), 2011 yılında ise dünya nüfusunun %5'inden fazlası (36 milyon) çocuklardan oluşmak üzere toplam 360 milyon kişinin işitme engelli olduğu tahmin edilmektedir (Olusanya vd., 2014: 367).

Dünya'daki 15 yaş ve üzeri işitme engelli nüfusu bölgesel dağılımı ise şu şekildedir; Doğu Asya %22, Latin Amerika ve Karayipler %9, Asya Pasifik %10, Güney Asya %27, Ortadoğu ve Kuzey Afrika %3, Afrika Güney Sahara Bölgesi %9, Orta/Doğu Avrupa ve Orta Asya %9 oranındadır (WHO, 2012). İşitme engelli olma riski taşıyan 12-35 yaş arasındaki insan sayısı 1.1 milyar kişi olabileceğini öngören Dünya Sağlık Örgütü'nün 2017 yılında yayınladığı rapora göre, işitme problemlerinin teşhisi, tedavisi, önlenmesi için yürütülen süreçlerin ve yapılan harcamaların doğrudan, dolaylı ve toplumsal maliyetinin yıllık 750-790 milyar uluslararası dolardır (WHO, 2017: 24).

Amerika Konuşma-Dil-İşitme Birliği'nin federal araştırmalardan elde edilen verilere dayanarak yaptığı çalışmada, Amerika'da 3 yaş ve üzeri işitme engelli nüfusunun 1971 yılında 13.2 milyon kişi, 1977 yılında 14,2 milyon kişi, 1991 yılında 20,3 milyon kişi, 1993 yılında 24,2 milyon kişi olduğunu ortaya koymuştur (ASHA, 2017). Amerika

Ulusal Sağlık Enstitüsü'nün (NIH-National Institutes of Health) 15 Aralık 2016 verilerine göre, 1999-2004 döneminde Amerika'daki 20-69 yaş nüfusun %16'sı yani 28 milyon kişi, 2011-2012 döneminde ise %14'ü yani 27,7 milyon kişi ve günümüzde ise 18 yaş ve üstü nüfusunun %15'inin yani 37,5 milyon kişi çeşitli düzeylerde işitme problemi yaşamaktadır (NIH, 2016). Washington D.C 'de bulunan Gallaudet Üniversitesi'nin "census.gov", "Annual Disability Statistics Compendium for 2013" gibi resmî kurumların verilerinden derlediği eyaletlere göre işitme engelli sayı ve oranları Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. Amerika'da İşitme Engellilerin Eyaletlere Göre Dağılımı 2013

Eyalet	18-64 Yaş	18-64 Yaş	Tahmini İşitme
Alabama	83.376	2.937.335	2,8
Alaska	16.552	460.946	3,6
Arizona	82.244	3.866.694	2,1
Arkansas	52.197	1.761.365	3,0
California	363.508	23.798.381	1,5
Colorado	67.322	3.270.163	2,1
Connecticut	36.73	2.233.159	1,6
Delaware	9.656	561.217	1,7
District of Columbia	4.412	442.39	1,0
Florida	211.049	11.578.613	1,8
Georgia	118.214	6.117.277	1,9
Hawaii	15.857	833.61	1,9
Idaho	27.539	944.959	2,9
Illinois	126.71	8.006.505	1,6
Indiana	98.209	3.998.258	2,5
Iowa	37.882	1.862.753	2,0
Kansas	42.974	1.729.836	2,5
Kentucky	82.461	2.685.735	3,1
Louisiana	78.451	2.804.831	2,8
Maine	25.705	830.767	3,1
Maryland	55.235	3.708.246	1,5
Massachusetts	70.648	4.246.935	1,7
Michigan	137.702	6.104.749	2,3
Minnesota	63.688	3.344.084	1,9
Mississippi	49.323	1.783.844	2,8
Missouri	99.982	3.661.457	2,7
Montana	16.554	616.796	2,7
Nebraska	24.715	1.121.006	2,2
Nevada	38.405	1.705.729	2,3
New Hampshire	18.443	844.577	2,2
New Jersey	69.426	5.520.629	1,3
New Mexico	38.856	1.246.884	3,1
New York	185.731	12.402.577	1,5
North Carolina	130.61	5.966.410	2,2
North Dakota	9.476	436.041	2,2
Ohio	159.814	7.076.483	2,2
Oklahoma	71.442	2.281.244	3,1
Oregon	160.899	2.428.162	2,8
Pennsylvania	164.601	7.867.912	2,1
Puerto Rico	58.198	2.218.215	2,6
Rhode Island	12.427	666.7	1,9
South Carolina	67.426	2.868.533	2,3
South Dakota	14.074	499.064	2,8
Tennessee	103.809	3.971.009	2,6
Texas	357.574	15.858.474	2,3
Utah	30.716	1.677.068	1,8
Vermont	10.868	401.075	2,7

Eyalet	18-64 Yaş	18-64 Yaş	Tahmini İşitme
Virginia	79.94	5.085.461	1,6
Washington	105.878	4.321.655	2,4
West Virginia	47.463	1.140.973	4,2
Wisconsin	70.8	3.542.388	2,0
Wyoming	10.256	358.028	2,9
Toplam	4.022.334	195.697.202	100,0

Kaynak:(Harrington, 2014) <http://libguides.gallaudet.edu/content.php?pid=119476&sid=1029190>

İşitme probleminin Amerika ekonomisine etkisi ile ilgili olarak değişik dönemlerde akademik çalışmalar yapılmıştır. 2002 yılında yapılmış olan bir çalışmaya göre, işitme engelli bir kimsenin doğrudan tıbbi maliyeti \$10,2 milyar ve üretim kaybı maliyeti ise \$1,75 milyar olduğu belirtilmiştir. Aynı çalışmada 2030 yılı ile ilgili olarak doğrudan tıbbi maliyetin \$64 milyar ve üretim kaybı maliyetinin ise \$11 milyar olacağı öngörülmüştür. 2004 yılında yapılmış olan diğer çalışmada ise işitme engellilerin doğrudan ve dolaylı maliyetleri hariç tutularak sadece toplumsal maliyetlerinin \$2,3 milyar olduğu belirtilmiştir. 2000 yılında yapılmış olan bir çalışmada ise işitme engelli bir kimsenin ömür boyu neden olacağı toplumsal maliyetin ise \$297.000 olduğu vurgulanmıştır (Archbold, vd., 2014: 10).

Avrupa İşitme Engelliler Federasyonu (EFHOH), 2015 yılında yayınlanan “Hearing Loss: The Statistics” başlıklı raporunda dünyada ve Avrupa’da işitme engellilerin tam sayısını bilmenin zor olduğunu belirtmekle birlikte, 507,4 milyon nüfusa sahip Avrupa Birliği nüfusunun tahminen %9’unun (her 10 kişiden 1 kişi işitme engelli) yaklaşık 51 milyon kişinin işitme engelli olduğunu belirtmektedir. Avrupa Birliği ülkeleri dâhil olmak üzere 742,5 milyon nüfuslu tüm Avrupa’da günlük hayatını olumsuz yönde etkileyecek derecede işitme engeli bulunan kişilerin oranı %16’ı (her 6 kişiden 1 kişi işitme engelli) bu oranın da yaklaşık olarak 119 milyon kişi olduğu tahmin edilmektedir. Ülke bazında incelendiğinde;

- İsviçre İşitme Engelliler Birliği’nin verilerine göre 9 milyonluk İsviçre nüfusun %13’ü (her 6 kişiden veya 7 kişiden 1’i) yaklaşık 1,4 milyonu işitme problemi yaşamaktadır.
- 17 milyon kişinin yaşadığı Hollanda’da ise nüfusun %9’unun (her 10 kişiden 1’i işitme engelli) bir başka ifade ile yaklaşık 1,6 milyon kişi işitme problemi ile hayatlarını devam ettirmektedir.
- 5 milyon kişilik nüfusa sahip olan Danimarka’da işitme engellilerin genel nüfusa oranı %16’ı (her 6 kişiden 1’i işitme engelli) yani yaklaşık 800 bin kişi işitme engellidir.
- Fransa’nın 66 milyon kişilik nüfusunun %8’i işitme engelli (her 12 kişiden 1’i işitme engelli) olarak yaşamını devam ettirmektedir. Bu ise Fransa’da 6 milyon kişinin işitme engelli olduğu anlamına gelmektedir.
- 11,2 milyon kişinin yaşadığı Belçika’da, işitme engelli nüfusun genel nüfusa oranı %12’dir. Bir başka ifadeyle Belçika’da 1,34 milyon kişi işitme engelli olarak hayatını devam ettirmektedir.
- 11,2milyonkişininyaşadığıAvusturya’da 14 yaş ve üzeri işitme engellilerin genel nüfusa oranı %19 olduğu tahmin edilmektedir. Bu ise Avusturya’da yaklaşık 1,6 milyon kişinin işitme engelli olduğu anlamına gelmektedir. Avusturya’da resmi kayıtlara göre işitme engelli sayısı 200 bin kişidir.
- İspanya’nın nüfusu 47,7 milyon kişidir. Resmi kayıtlara göre İspanya’da 6 yaş ve üzeri işitme engelli sayısı 1.604 kişidir. Ancak tahmin edilen işitme engelli sayısının genel nüfusa oranı %8’dir. Bu oran ise yaklaşık 3,5 milyon kişinin işitme engelli olduğunu ifade etmektedir (EFOH, 2015: 1-12).
- 37 milyon kişinin yaşadığı Polonya’da kayıtlı işitme engelli sayısı ise 1 milyon kişidir. Bir başka ifade ile nüfusun %2,7’si işitme engellidir. (<https://patsankart.files.wordpress.com/2014/03/hearing-loss-statistics-version-07-05-15.pdf>.)

Diğer Avrupa ülkelerinde işitme engellilerin sayısı ile ilgili olarak yapılmış olan çalışmalara göre; Alman Sağırlar Birliği’nin 2010 yılı verilerine göre Almanya’daki tahmini işitme engelli sayısı 100 bin; Çek Cumhuriyeti İşitme Engelliler Birliği’nin 2010 yılı verisinde göre tahmini işitme engelli sayısı 7 bin, Bulgaristan İşitme Engellileri Birliği’nin 2010 yılı verilerine göre Bulgaristan’daki resmi olmayan işitme engelli sayısı 50 bin, GKRY İşitme Engelliler Federasyonu’nun 2010 yılı verilerine göre işitme engelli sayısı 1000, Hırvatistan İşitme Zorluğu Çekenler ve Sağırlar Birliği’nin 2010 verilerine göre 20 bin, Estonya Sağırlar Birliği’nin 2010 yılı verilerine göre ülkedeki işitme engelli sayısı 2 bin, Finlandiya Sağırlar Birliği’nin 2010 yılı verilerine göre ülkedeki tahmini işitme

engelli sayısı 5 bin, Helenik/Yunan Sağırlar Birliği'nin 2010 yılı verilerine göre Yunanistan'daki işitme tahmini işitme engelli sayısı 12 bin, İzlanda Sağırlar Birliği'nin 2010 yılı verilerine göre ülkedeki işitme engelli sayısı 250, İtalya Ulusal Sağırlar Derneđi'nin 2010 yılı verilerine göre ülkedeki işitme engelli sayısı yaklaşık 60 bin, Letonya Sağırlar Derneđi 2010 yılı verilerine göre ülkedeki işitme engelli sayısı 2 bin, Litvanya Sağırlar Derneđi'nin 2010 yılı verilerine göre ülkedeki işitme engelli sayısı 8,8 bin, Lüksemburg İşitme Zorluğu Çekenler ve Sağırlar Birliği'nin 2010 yılı verilerine göre ülkedeki işitme engelli sayısı 250, Malta Sağırlar Derneđi 2010 yılı verilerine göre ülkedeki işitme engelli sayısı 400, Norveç Sağırlar Birliği 2010 yılı verilerine göre ülkedeki işitme engelli sayısı 5 bin, Romanya Ulusal Sağırlar Derneđi'nin 2010 yılı verilerine göre ülkedeki işitme engelli sayısı 350 bin, Sırbistan İşitme Zorluğu Çekenler ve Sağırlar Birliği'nin 2005 yılı verilerine göre ülkedeki tahmini işitme engelli sayısı 25 bin, Slovakya Sağırlar Birliği 2010 yılı verilerine göre ülkedeki işitme engelli sayısı 40 bin, Slovenya İşitme Zorluğu Çeken ve Sağır Kulüpler Birliği'nin 2008 yılı verilerine göre ülkedeki işitme engelli sayısı 2 bin kişidir (Harrington, 2010a).

1911 yılından bu yana ulusal ölçekte faaliyet gösteren İşitme Kaybı Yardım Kuruluşu'nun verilerine göre İngiltere, Kuzey İrlanda, Wales, İskoçya'nın da içinde yer aldığı Birleşik Krallık'ta her 6 kişiden bir kişinin işitme engelli olması, işitme problemlerinin en önemli sağlık problemlerinden birisi olarak kabul edilmesine neden olmaktadır. 2015 yılında İngiltere'de 9.235.000 kişi, Kuzey İrlanda'da 287.500 kişi, İskoçya'da 945.000 kişi ve Wales'de 575,500 kişi olmak üzere Birleşik Krallık'ta toplam işitme engelli sayısı 11.133.000 kişidir. Bu sayının ise 2035 yılında bu sayının 15,6 milyon kişiye ulaşması bir başka ifade ile her beş kişiden birinin işitme engelli olması öngörülmektedir (<https://www.actiononhearingloss.org.uk>).

Avrupa İşitme Cihazı Üreticileri Birliği'nin 26 Eylül 2016 yılında yapmış oldukları basın açıklamasına (European Hearing Instrument Manufacturers Assn-EHIMA) ve "hear-it.org" da yer alan verilere göre bazı Avrupa ülkelerindeki işitme engellilerin ülke ekonomisine yıllık maliyetleri şu şekildedir. (EHIMA, 2016: 2; <http://www.hear-it.org/hearing-loss-costs-billions>);

- Almanya'da €30,2 milyar,
- Fransa'da €22,4 milyar,
- Birleşik Krallık'ta €22,0 milyar,
- İtalya'da €21,3 milyar,
- İspanya'da €16,3 milyar,
- Polonya'da €14,0 milyar,
- Hollanda'da €6,0 milyar,
- Avusturya €6,1 milyar olduğunu belirtmişlerdir.

Avrupa Sağırlar Birliği (European Union of the Deaf-EUD) kayıtlarına göre Avrupa Birliđine tam üye olan ülkelerde "İşaret Dili" kullanarak iletişim kurabilen ve "İşaret Dili Tercümanı" olarak çalışan sayısı ile ilgili verilere göre aşağıdaki verilen Tablo 4 düzenlenmiştir.

Gallaudet Üniversitesi Araştırma Enstitüsü'nün işitme engelli sayılarına yönelik olarak yapılmış olan akademik çalışmalarda yer alan verilerden yola çıkarak yapmış olduğu bir araştırmada bazı ülkelerin işitme engelli sayıları ve oranlar şu şekildedir: Avusturya'da 1986 yılında işitme engelli sayısı 750 bin kişi iken, 2010 nüfus sayımından elde edilen verilere göre 22.386.713 kişinin yaşadığı ülkede işitme engellilerin sayısının genel nüfusa oranı yaklaşık %17 bir başka ifade ile yaklaşık 3.731.118 kişidir. Çin Halk Cumhuriyeti'nde işitme engelli sayısı 1986 yılında 3 milyon kişi iken, 2006 yılında Çin Engelliler Federasyonu'nun yapmış olduğu bir araştırmada ülkedeki işitme engelli sayısının 20,4 milyon kişi olduğu ortaya çıkmıştır. Dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip ülkelere birisi olan Hindistan'da işitme engelli sayısı 63 milyondur. Ülkede 1 milyon üzerinde işitme engelli yetişkin ve yaklaşık 500 bin işitme engelli çocuk işaret dili kullanarak iletişim kurabilmektedir. 1993 yılındaki verilere göre, Endonezya'da işitme engelli sayısı 2 milyon ve işaret dili kullanmak suretiyle iletişim kurabilen kişi sayısı 2010 yılına ait bir veriye göre 14 kişidir. 1981 yılına ait bir veriye göre Lübnan'daki işitme engelli sayısının genel nüfusa oranı %0,27 bir başka ifadeyle 9.313 kişidir. 1980 yılına ait bir veriye göre Malezya'daki işitme engelli sayısı yaklaşık olarak 31 bin kişidir. Ülkede işaret dili kullanmak suretiyle iletişim kurabilen kişi sayısı 24 bin kişidir. 1999 yılına ait bir veriye göre Suudi Arabistan'daki işitme engelli yetişkinlere ait bir veri bulunmazken, ülkede o

dönemde 2.526 işitme engelli çocuk bulunmaktadır. Sri Lanka’da 1981 yılına ait veriye göre 12.800 kişinin ileri derecede işitme engelli kişi bulunmaktadır (Harrington, 2010b).

Tablo 4: AB Tam Üye ve AB’ye Bağımlı Ülkelerde İşaret Dili İle İletişim Kuran ve İşaret Dili Tercümanı Olarak Çalışan Kişi Sayıları

AB Tam Üye	İşaret Dili Kullanarak İletişim	İşaret Dili Tercümanı Olarak
Almanya	200.000	500
Avusturya	8.000 – 10.000	100
Belçika	10.500	172
Bulgaristan	50.000	200
Çek Cumhuriyeti	10.000	70
Danimarka	4.000	300
Estonya	1.500	25
Finlandiya	5.300	600
Fransa	300.000	400
GKRY	1.000	15
Hırvatistan	6.500	35 Çalışan (15-20 Gönüllü)
Hollanda	15.000	600
İrlanda	4.500	70-75
İspanya	100.000	500
İsveç	8.000	800
İsviçre	10.000	111
İtalya	40.000	300
İzlanda	250	27
Letonya	2.000	40
Litvanya	8.000	100
Lüksemburg	250	1
Macaristan	9.000	70
Malta	200	7
Norveç	2.500	500
Polonya	50.000	200
Portekiz	60.000	100
Romanya	24.601	33
Slovakya	15.000	44
Slovenya	863	44
Yunanistan	5.000	50
AB’ne Bağlı	İşaret Dili Kullanarak İletişim	İşaret Dili Tercümanı Olarak
İsrail	7.000-10.000	120
Sırbistan	10.000	40
Makedonya	*****	*****
Birleşik Krallık	77.000	780

Kaynak: <http://www.eud.eu/eud-members/full-members>

Birleşik Devletler Dışişleri Bakanlığı tarafından desteklenen Sağır Dünyaların Keşfi (Discovering Deaf Worlds) Vakfının Filipinler’de 2000 yılında yapılmış olan nüfus sayımına göre ülkedeki işitme engelli sayısı yaklaşık 121 bin kişidir (DDW, 2017).

Yeni Zelanda’daki işitme engelli sayısı 2004 yılına ait bir veriye göre 7.700 kişidir. 2016 yılında ise Ulusal Sağırlar Vakfı’nın yapmış olduğu bir çalışmada ise ülkedeki işitme engelli sayısının genel nüfusa oranının % 18,9 bir başka ifadeyle ülkede yaklaşık 880.350 kişinin işitme engelli olduğu belirlenmiştir. Ülkedeki işitme engellilerin ülke ekonomisine etkisi \$131,8 milyondur (NFD, 2016: 9).

1986 yılına ait bir veriye göre Brezilya’daki işitme engelli sayısı 300 bin ile 600 bin kişi arasında olduğu tahmin edilirken; Dünya Sağlık Örgütü’nün verilerine göre 190 milyon kişinin yaşadığı Brezilya’da nüfusun % 14’ü, yaklaşık 23 milyon kişi işitme problemi yaşamaktadır. Brezilya Coğrafya ve İstatistik Enstitüsü’nün verilerine göre Brezilya’da nüfusun %5’i yaklaşık olarak 9,8 milyon kişi işitme probleminden doğrudan etkilenmektedir (Hear-it, 2014).

1986 yılına ait bir veriye göre Kanada’da 2 milyonun Kanadalı çeşitli düzeylerde işitme problemleri yaşamaktadır. 2004 yılına ait bir veriye göre Kanada’da ileri derecede işitme kaybı bir başka ifadeyle sağır insan sayısı tahminen 200 bin kişi civarındadır (Harrington, 2010c). Kanada’nın istatistiki verilerinin paylaşıldığı “Statistic Canada”da 2012 yılında yapılmış olan İşitme Engelliler Araştırması’na (Canadian Survey on Disability-CSD) göre, 15 yaş ve üzeri nüfusun %13,7’si yani 3.775.900 kişinin çeşitli düzeylerde işitme problemi yaşadığı ve bu sayının %3,2’sinin bir başka ifade ile 874.600 kişinin işitme problemi nedeniyle günlük aktivitelerinin olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır (Statistics Canada, 2016).

Dünya Sağırlar Federasyonu 2008 yılı verisine göre Çad’da 7 bin ileri derecede işitme zorluğu çeken insan yaşamaktadır ve bunların 2.800’ü işaret dili yardımıyla iletişim kurmaktadır (Ethnologue, 2017)

1981 yılına ait bir veriye göre Ekvator’da nüfusun %2’si yaklaşık 150 bin kişi işitme engelli olarak hayatını devam ettirmektedir. 2010 yılına ait bir veriye göre Ekvator’da 188 bin kişi işaret dili bilmekte ve kullanmaktadır. 1999 yılına ait bir veriye göre Mısır’da sadece işitme engelli çocuk sayısı 2 milyon üzerindedir, 2010 yılına ait bir veriye göre Kenya’da yaklaşık 340 bin kişi, Madagaskar’da 2010 yılına ait bir veriye göre 180 bin kişi, Nikaragua’da 1998 yılına ait bir veriye göre 4 bin kişi, Nijerya’da 2004 yılına ait bir veriye göre işitme engelli sayısının 70 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir (Harrington, 2010c).

Güney Afrika’nın istatistiki verilerinin paylaşıldığı Statistic South Africa’ya göre 2011 yılında yapılmış olan nüfus sayımından elde edilen 5 yaş ve üzeri işitme engelli nüfusunun genel nüfusa oranı %3’tür ve bu oranın %1’i ileri derecede işitme problemi olarak kayıtlarda yer almaktadır. Ülkedeki işitme engelli erkek sayısı 682.883, kadın sayısı ise 878.456’dır (Statistics SA, 2011).

6. SONUÇ

Dünya’da yaklaşık 1 milyar engelli bulunmakta ve sadece Avrupa’da 2016 yılı itibariyle engelli turizmi sektörü 150 milyar Euro’ya ulaşmış bulunmaktadır. Engellilerin turistik aktivitelere katılımını sınırlayan en önemli unsurlardan biri kendilerine uygun altyapı yatırımlarının özellikle ulaşım ve konaklama alanında yeter derece de yapılmamış olmasıdır. Konu ile ilgili en fazla çalışma Macaristan ve Polonya’da yapılmış ve genel sorun olarak engellilere yönelik konaklama ve ulaşım konusundaki yetersizliklere dikkat çekilmiştir. Bu yetersizlikler genellikle engellilerin engel durumuna uygun konaklama tesislerine ait altyapı yatırımlarına yönelik olarak ortaya çıkmaktadır. Mevcut konaklama tesislerinin henüz kuruluş projelerinde bulunması gereken engellilere yönelik özelliklerin bulunmaması sebebiyle sonradan ortaya çıkan ilave maliyet, konaklama tesislerinde engellilere yönelik yatırımlar konusunda isteksiz davranmasına sebep olmaktadır.

Konu ile ilgili olarak yapılan çalışmalardan Bergier vd. (2010) Polonya’da engellilerin turistik aktivitelere katılımlarını etkileyen çevresel faktörleri incelemişler ve en temel üç faktörün fiyatlar, doktorlar ve arkadaş çevresi olduğunu tespit etmişlerdir. Bir diğer çalışma Bratucu vd. (2016) Romanya’da yaptıkları çalışmada özellikle turistin çok geldiği Braşov kentinde bizzat engelli turistlere yapılan çalışma sonrası takdir ve eleştiriler tespit edilmiştir. Zbikowski vd. (2011) engellilerin turizme katılmada mesleklerinin ne derece etkili olduğunu tespiti yönelik bir çalışma yapılmış ve bu çalışma sonunda mesleki faaliyetlerin engelli turistlerin turistik aktivitelere katılmasında belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Zajadacz (2014) çalışmasında işaret dilini kullanabilen engellilerin turizm bilgi kaynaklarını araştırmış ve sonuçta işitme engellilerin web siteleri ve yakın arkadaş çevresinden edindikleri bilgilerle turistik aktiviteye karar verdiklerini ortaya koymuştur. Mihaela (2012) çalışmasında Romanya’da otellerin engelli konaklamasına yönelik altyapı eksikliklerinin neler olduğunu tespiti yönelik bir çalışma yapmış ve bu çalışma sonucunda engellilerin gördüğü en büyük eksikliğin ulaşım noktasında olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de ise Zengin ve Eryılmaz (2013) tarafından Bodrumda konaklama tesislerini engelli turizmi açısından inceleyen bir çalışma yapmış ve engellilere yönelik oda sayısının mevzuat miktarı olan %1 ile sınırlı olduğunu bulmuştur. Pehlivanoglu (2012) tarafından Antalya’da bulunan 5 yıldızlı otellere yapılan çalışmada engelli odalarının zemin katta bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye’de erişilebilir turizm sektörü önündeki en büyük engellerden biri durumundadır. Oysa işitme engellilerce oluşturulan sessiz turizm grubu için böyle bir durum söz konusu değildir. İşitme engelliler ne ulaşım ne de konaklama konusunda ilave yatırıma gereksinim duyulan bir durumda olmadıkları için Türkiye açısından en önemli hedef kitle olmalıdır. Yurtiçi ve yurtdışı olmak üzere bütün işitme engelliler ortak işaret dili bildikleri sürece sessiz turizm açısından potansiyel olarak kabul edilmelidir. Aynı zamanda işitme engellilerden bu sebeple işaret dili bilen işitme engellilerin uluslararası seyahate katılmaları halinde kendilerine özellikle rehberlik edebilecek işitme engellilerin gerekli eğitimi alması ve sonrasında konaklama tesisleri ve seyahat acentelerinde istihdam edilmelerinin, Türkiye

destinasyonuna yönelik sessiz turizm talebini arttırabilecektir. Bu amaç doğrultusunda Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde sessiz rehber yetiştirilmeli ve seyahat acentelerinde görev alabilmeleri için gerekli sertifikalandırma işlemi yapılmalıdır. Bu sayede Türkiye için erişilebilir turizmin bir çeşidi olarak işitme engelliler hem sessiz turizm arzı hem de sessiz turizm talebi olabileceklerdir. Konaklama tesisleri de aynı şekilde ilave bir maliyete katlanmaksızın Türkiye destinasyonuna yönelik hem iç hem de dış talep arttırılabilecektir. Bu noktada en önemli görev Türkiye'de faaliyette bulunan İşitme Engelli Dernekleri ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'na düşmektedir. Her bölgede sessiz turizm eğitim merkezi açılmalı ve o bölgeye yönelik sessiz rehberler bu merkezlerde yetiştirilmelidir. Yetiştirilen sessiz rehberler, bölgede sessiz turistlere yönelik olarak rehberlik faaliyetlerini icra etmelidir. Ayrıca seyahat acenteleri, kurumsal web sayfalarında işaret dili ile tanıtımların yapılması önemlidir.

KAYNAKÇA

- Action on Hearing Loss. (2016). Facts and Figures on Hearing Loss, Deafness and Tinnitus, <http://www.actiononhearingloss.org.uk/your-hearing/about-deafness-andhearingloss/statistics/~media/56697A2C7BE349618D336B41A12B85E3.ashx> (Erişim:12.08.2017).
- Agovino, M., Casaccia, M., Garofalo, A. & Marchesano, K. (2017). Tourism and Disability in Italy. Limits and Opportunities”, *Tourism Management Perspectives*, 23, 58-67.
- Archbold, S., Lamb, B., O'Neill, C. & Atkins, J. (2014). “The Real Cost of Adult Hearing Loss: Reducing it Simpart by Increasing Access to the Latest Hearing Technologies”, The Ear Foundation, <http://www.earfoundation.org.uk/files/download/869> (Erişim: 12.08.2017).
- ASHA, (2017). “The Prevalence and Incidence of Hearing Loss in Adults”, American Speech-Language-Hearing Association, <http://www.asha.org/public/hearing/Prevalence-and-Incidence-of-Hearing-Loss-in-Adults/> (Erişim: 12.08.2017).
- Aslan, E. & Güneş, G. (2014). Avrupalı Seçkin Destinasyonlar (EDEN) Kapsamında Engelsiz Şehirler ve Turizm: Ulusal Yazılı Medyada Engelsizlik Üzerine Bir Tarama. 15.Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, 1-15, Ankara.
- Ayyıldız, T., Atay, H. & Yazıcı, A. (2014). Konaklama İşletmelerinin Engelliler İçin Olanakları ve Yöneticilerin Görüşleri: Kuşadası Örneği. 15.Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, 888-902, Ankara.
- Bergier, B., Bergier, J., & Kubinska, Z. (2010). Environmental Determinants of Participation in Tourism and Recreation of People with Varying Degrees of Disability. *Journal of Toxicology and Environmental Health*, (73), 1134-1140. doi:10.1080/15287394.2010.491042
- Birdir, K., Karakan, H.İ., Çolak, O. & Kan, N. (2014). Gaziantep'in Engelli Turizmüne İlişkin Durumunun Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. 15.Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, 43-61.
- Bizjak, B., Knezevic, M. & Cvetreznik, S. (2011). Attitude Change Towards Guests with Disabilities Reflections from Tourism Students. *Annals of Tourism Research*, 38(3): 842-857.
- Blichfeldt, B. & Nicolaisen, J. (2011). Disabled Travel: Not Easy, But Doable”, *Current Issues in Tourism*, 14(1), 79–102.
- Bratucu, G., Chitu, I. B., Dinca, G., & Ştefen, M. (2016). Opinions of tourists regarding the accessibility for people with disabilities in the area of Braşov Country. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov*, 9(58), 73-82.
- Breedt, T.F. & Bisschoff, C.A. (2012). The Need for Disabled Friendly Accommodation in South Africa. *African Journal of Business Management*, 6(41), 10534-10541.
- Bulgan, G. (2015). Dünyada ve Türkiye’de Engelli Turizmi ile İlgili Yapılan Çalışmalar. *Akademik Bakış Dergisi*, 50, 102-125.
- Card, J. A., Cole, S. T. & Humphrey, A.H. (2006). “A Comparison of the Accessibility and Attitudinal Barriers Model: Travel Providers and Travelers with Physical Disabilities”, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 11(2), 161-175.

- CUD Center for Universal Design. (2016). About Universal Design, https://projects.ncsu.edu/www/ncsu/design/sod5/cud/about_ud/about_ud.htm (Erişim: 14.09.2017).
- Çağlar, S. (2012). Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişebilirlikleri. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 61(2), 541-598.
- Daniels, M. J., Drogin Rodgers, E. B. & Wiggins, B. P. (2005). “Travel Tales: An Interpretive Analysis of Constraints and Negotiations to Pleasure Travel as Experienced by Persons with Physical Disabilities”. *Tourism Management*, 26(6), 919–930.
- Darcy, S. & Dickson, J.T. (2009). “A Whole-Of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences”, *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 16(1), 32-44.
- DDW. (2017). “The Philippines: Discovering Deaf Worlds”, <http://www.discoveringdeafworlds.org/programs/the-philippines> (Erişim: 15.08.2017).
- Diker O. & Çetinkaya A. (2016). Erişilebilir Turizm Açısından Safranbolu Turizm Destinasyonunun Uygunluğunun Değerlendirilmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı:2*, 111-125.
- Duthey, B. (2013). Priority Medicines for Europe and the World: A Public Health Approach to Innovation, Background Paper 6.21 Hearing Loss. Geneva: WHO Int, http://www.who.int/medicines/areas/priority_medicines/BP6_21Hearing.pdf(Erişim: 15.08.2017).
- Economic and Social Commission for Asia and the Pacific - ESCAP (2009). Takayama Declaration on the Development of Communities-for-All in Asia and the Pacific, (Erişim: 14.09.2017). http://www.accessibletourism.org/resources/takayama_declaration_top-e-fin_171209.pdf
- EFHOH, (2015). “Hearing Loss: The Statistics”, European Federation of Hard of Hearing, <https://patsankart.files.wordpress.com/2014/03/hearing-loss-statistics-version-07-05-15.pdf> (Erişim: 13.08.2017).
- EHIMA, (2016). “Adult Hearing Loss: Europe's Growing Challenge”, Press Release, European Hearing Instrument Manufacturers Assn, <http://www.ehima.com/wp-content/uploads/2016/09/Spend-to-Save-press-release.pdf>(Erişim: 13.08.2017).
- Ethnologue, (2017). “Chadian Sign Language”, <https://www.ethnologue.com/language/cds> (Erişim: 19.08.2017).
- EUD. (2017). “Full Member and Affiliated Members”, European Union of the Deaf, <http://www.eud.eu/eud-members/full-members> (Erişim: 13.08.2017).
- Göktaş, P. & Bulgan, G. (2016). Turizm Sektöründe Engelliler ile İletişimin Geliştirilmesine Yönelik Bir Çalışma. *Akademia*, 4(3), 36-56.
- Grady, J. & Ohlin, J.B. (2009). Equal Access to Hospitality Services for Guests with Mobility Impairments Under the Americans with Disabilities Act: Implications for the Hospitality Industry. *International Journal of Hospitality Management*, 28(1), 161-169.
- Gröschl, S. (2007). An Exploration of HR Policies and Practices Affecting the Integration of Persons with Disabilities in the Hotel Industry in Major Canadian Tourism Destinations. *Hospitality Management*, 26(3): 666-686.
- Harrington, T. (2010a). “Deaf Statistics: Europe”, Gallaudet University Library, <http://libguides.gallaudet.edu/content.php?pid=119476&sid=1061103> (Erişim: 15.08.2017).
- Harrington, T. (2010b). “Deaf Statistics: Asia, the Middle East and Oceania”, Gallaudet University Library, <http://libguides.gallaudet.edu/content.php?pid=119476&sid=1061104>(Erişim: 15.08.2017).
- Harrington, T. (2010c). “Deaf Statistics: Africa & the Americas”, Gallaudet University Library, <http://libguides.gallaudet.edu/content.php?pid=119476&sid=1061107> (Erişim: 15.08.2017).
- Harrington, T. (2014). “Deaf population of the U.S.”, Gallaudet University Library, <http://libguides.gallaudet.edu/content.php?pid=119476&sid=1029190> (Erişim: 19.08.2017).

- Hear-it, (2014). “Nearly 30 Million Brazilians Suffer from Hearing Problems”, <http://www.hear-it.org/nearly-30-million-brazilians-suffer-hearing-problems> (Erişim: 15.08.2017).
- IengLoi, K. and Hang Kong, W. (2015). “People with Disability (PwD) in the Tourism Industry: Concepts and Issues”, <https://wp.nyu.edu/cts2015/wp-content/uploads/sites/657/2015/06/Loi-and-Kong.pdf> (Erişim: 16.09.2017).
- Israeli, A.A., (2002). “A Preliminary Investigation of the Importance of Site Accessibility Factors for Disabled Tourists”, *Journal of Travel Research*, 41(1): 101-104.
- İEF. (2014). “Başkan Mesajı”, İşitme Engelliler Federasyonu, <http://www.ief.org.tr/> (Erişim: 20.08.2017).
- Kim, W.G., Stonesifer, H.W. & Han, J.S. (2012). Accommodating the Needs of Disabled Hotel Guests: Implications for Guests and Management. *International Journal of Hospitality Management*, 31(4), 1311-1317.
- Mihaela, B. C. (2012). Tourism Industry in Romania and The Needs of People with Disabilities. *Economic Science Series*, 21(1), 481-486.
- Müftüoğlu, U. (2006). “Tekerlekli Sandalye Kullanan Bedensel Engellilerin Kentsel Mekanları Kullanım Olanaklarının Trabzon Kent Merkezi Örneği Üzerinde İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- NFD. (2016). “Social and Economic Costs of Hearing Loss in New Zealand”, The National Foundation for the Deaf Inc, <https://www.nfd.org.nz/assets/NZ-Hearing-Loss-Final-Report-2016.pdf> (Erişim: 15.08.2017).
- NIH. (2016). “Quick Statistics About Hearing”, National Institutes on Deafness, <https://www.nidcd.nih.gov/health/statistics/quick-statistics-hearing> (Erişim: 12.08.2017).
- Olusanya, B., Neumann, J. K. & Saunders J. (2014). “The Global Burden of Disabling Hearing Impairment: A Call to Action”, *Bull World Health Organ.*, 92(5), 367-373.
- Öztürk, Y., Yaylı, A. & Yeşiltaş, M. (2008). “Is the Turkish Tourism Industry Ready for a Disabled Customer's Market?: The Views of Hotel and Travel Agency Managers”, *Tourism Management*, 29(2), 382-389.
- Pehlivanoğlu B. (2012). Konaklama Yapılarının Engellilere Yönelik Oda Düzenlemelerinin İrdelenmesi, İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 2(4), 27-35.
- Poria, Y., Reichel, A. & Brandt, Y. (2010). “The Flight Experiences of People with Disabilities: An Exploratory Study”. *Journal of Travel Research*, 49(2), 216–227.
- Poria, Y., Reichel, A. & Brandt, Y. (2011). “Dimensions of Hotel Experience of People with Disabilities: An Exploratory Study”, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 23(5), 571-591.
- Rahim, A.A. & Samad, N.A.A. (2010). Accessible Built Environment for the Elderly and Disabled in Malaysia: Hotels as Case Studies. *Journal of Construction in Developing Countries*, 15(2), 1-21.
- Rummel, A. M. (2008). *Travel by People with Physical Disabilities: A Diffusion Study Focused on Opinion Leadership*, Michigan State University, Department of Community, Agriculture, Recreation and Resource of Studies.
- Statistic Canada, (2016). “Hearing Disabilities Among Canadians Aged 15 Years and Older, 2012”, <http://www.statcan.gc.ca/pub/89-654-x/89-654-x2016002-eng.htm> (Erişim: 19.08.2017).
- Statistic SA, (2011). “Profile of Persons with Disabilities in South Africa”, <http://www.statssa.gov.za/publications/Report-03-01-59/Report-03-01-592011.pdf> (Erişim: 19.08.2017).
- Sahin, H. (2012). Engelli Bireylerin Konaklama Tesislerinden Memnuniyet Durumlarının İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahlı, S. & Belgin, E. (2011). “Ülkemizde İşitme Kayıplı Çocukların Profili ve Tedavi Yaklaşımları”, *Hacettepe Tıp Dergisi*, 42, 82-87.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2017). “Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistik Bilgiler”, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (Erişim: 19.09.2017)

<http://eyh.aile.gov.tr/data/551169ab369dc57100ffbf13/B%C3%BCIten-Temmuz2017.pdf>

- Takeda, K. & Card, J. A. (2002). U.S. Tour Operators and Travel Agencies: Barriers Encountered When Providing Package Tours to People Who Have Difficulty Walking. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 12(1), 47-60.
- Tutuncu, O. (2017). Investigating the Accessibility Factors Affecting Hotel Satisfaction of People with Physical Disabilities. *International Journal of Hospitality Management*, 65, 29-36.
- TÜİK. (2002). "Türkiye Özürlüler Araştırması", Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=14 (Erişim: 20.08.2017).
- TÜİK, (2011). "Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010", Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=1&KITAP_ID=244 (Erişim: 18.09.2017).
- TÜİK. (2015). "Dünya Nüfus Günü", Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18617> (Erişim: 21.08.2017).
- TÜİK. (2017). "Engelli İstatistikleri", Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 (Erişim: 19.09.2017).
- TÜRSAB. (2003). "Turist Sayısı ve Turizm Geliri", Türkiye Seyahat Acentaları Birliği, https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turist-sayisi-ve-turizm-geliri/2003-gelirsayi-ve-ortalama-harcama_68.html(Erişim: 19.09.2017).
- Unur, K., Yavuz, G. & Köşker, H. (2014). Mersin Otellerinde ve Kent Merkezinde Engelli Bireylere Yönelik Düzenlemeler. 15.Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, 304-321, Ankara.
- WHO. (2012). "Mortality and Burden of Diseases and Prevention of Blindness and Deafness", World Health Organization, http://www.who.int/pbd/deafness/WHO_GE_HL.pdf (Erişim: 15.08.2017).
- WHO. (2017a). "Disabilities", World Health Organization, <http://www.who.int/topics/disabilities/en/> (Erişim: 19.09.2017).
- WHO. (2017b). "Global Costs of Unaddressed Hearing Loss and Cost-Effectiveness of Interventions", World Health Organization, <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/254659/1/9789241512046-eng.pdf> (Erişim: 11.08.2017).
- WHO. (2017c). "Hearing Loss and Deafness", World Health Organization, <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs300/en/> (Erişim: 10.08.2017).
- World Tourism Organization-WTO. (2016a). "World Tourism Barometer 2016", UNWTO. http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/unwto_barom16_03_may_excerpt_.pdf (Erişim: 18.09.2017).
- World Tourism Organization-WTO. (2016b). *Manual on Accessible Tourism for All: Principles, Tools and Best Practices – Module I: Accessible Tourism – Definition and Context*, UNWTO.
- Zajadacz, A. (2014). Sources of tourist information used by Deaf people. Case study: the Polish Deaf community. *Current Issues in Tourism*, 17 (5), 434-454.
- Zbikowski, J., Kuzmicki, M., Dabrowski, D., & Soroka, A. (2011). Vocational Activity as a Determinant of Participation in Tourism of Disabled People from the Area of Eastern Poland. *Oeconomia*, 10 (2), 121-129.
- Zengin, B. & Eryılmaz, B. (2013). "Bodrum Destinasyonunda Engelli Turizm Pazarının Değerlendirilmesi", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 6(11), 51-74.